
Część A. Pytania egzaminacyjne

Rozdział I. Zagadnienia ogólne

Pytanie I. Jakie kategorie spraw podlegają rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym zgodnie z Kodeksem postępowania cywilnego?

Na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego rozpoznawane są **sprawy cywilne**.

Artykuł 1 KPC wyodrębnia w tym zakresie dwie grupy spraw cywilnych:

- 1) sprawy cywilne **w znaczeniu materialnym**, tj. sprawy z zakresu prawa cywilnego, ale także prawa rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa pracy;
- 2) sprawy cywilne **w znaczeniu formalnym**, tj. sprawy o charakterze innym niż cywilny, które jednak na mocy decyzji ustawodawcy rozpoznawane są przez sądy w postępowaniu cywilnym, a wynika to bezpośrednio z KPC (np. w odniesieniu do spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz spraw regulacyjnych) lub z regulacji odrębnych.

Sąd Najwyższy w postanowieniu z 29.9.2020 r. (III PZP 3/20, Legalis) wskazuje, w jaki sposób dokonuje się ocena charakteru danej sprawy:

„I. Dla oceny charakteru prawnego danej sprawy jako «sprawy cywilnej» w rozumieniu art. 1 KPC, a zatem i dopuszczalności drogi sądowej przed sądem powszechnym istotny jest przede wszystkim podniesiony przez stronę powodową przedmiot procesu – przedstawione roszczenie oraz wskazany przez stronę, podlegający następnie kwalifikacyjnej ocenie sądu, stan faktyczny. Konkretyzują one stosunek pracy, który – według powoda – zachodzi pomiędzy nim a pozwanym, kształtując w każdym wypadku charakter sprawy i decyduje, czy jest ona sprawą cywilną, czy nie jest sprawą cywilną, w szczególności czy jest sprawą administracyjnoprawną (publicznoprawną). Nie ma więc tu decydującego znaczenia obiektywne istnienie albo nieistnienie roszczenia podlegającego ochronie przed sądem powszechnym,

lecz przesądzające jest zgłoszone przez powoda twierdzenie o istnieniu stosunku prawnego objętego pojęciem «sprawa cywilna» w rozumieniu art. 1 KPC, w tym przypadku stosunku pracy i wynikającego z niego prawa do wynagrodzenia za pracę. We wstępnej, wyróżnionej wcześniej, fazie rozpatrywania sprawy sąd nie bada rzeczywistego istnienia prawa podmiotowego, którego ustalenia powód się domaga, gdyż na tym etapie sąd rozpatruje jedynie roszczenie procesowe, a więc hipotetyczne roszczenie materialnoprawne określone przez powoda. Jeżeli roszczenie to dotyczy stosunków cywilnoprawnych, *sensu largo* (art. 1 KPC) i sformułowane zostało w oparciu o przepisy prawa cywilnego, należy przyjąć, że jest to sprawa cywilnoprawna (art. 1 KPC), a droga postępowania przed sądem powszechnym jest dopuszczalna (art. 2 KPC).

II. Sprawa o roszczenie o ustalenie istnienia stosunku pracy skazanego skierowanego do pracy w czasie odbywania kary pozbawienia wolności jest sprawą cywilną (art. 1 w związku z art. 189 KPC)''.

Pytanie 2. Jakie sądy zgodnie z Kodeksem postępowania cywilnego powołane są do rozpoznawania spraw cywilnych?

Do rozpoznawania spraw cywilnych powołane są:

- 1) **sądy powszechne**, o ile sprawy te nie należą do właściwości sądów szczególnych oraz
- 2) **Sąd Najwyższy**.

Poza sądami powszechnymi i Sądem Najwyższym zgodnie z art. 175 Konstytucji RP wymiar sprawiedliwości sprawują także sądy administracyjne i sądy wojskowe, jednakże nie są one powołane do załatwiania spraw cywilnych, stąd wskazanie zawarte w art. 2 § 1 KPC na „sądy szczególne” jest bezprzedmiotowe.

Pytanie 3. Jakiego rodzaju zachowania stron lub uczestników postępowania mogą być uznane za nadużycie prawa procesowego?

O nadużyciu prawa procesowego możemy mówić, kiedy strona lub uczestnik postępowania **korzysta z uprawnień przewidzianego w przepisach postępowania**, jednakże czyni z niego użytek niezgodny z celem, dla którego je ustanowiono.

Przykłady nadużycia prawa procesowego:

- 1) „W sytuacji gdy pozwany powołując się na niestawiennictwo na rozprawie z uwagi na chorobę, nie przedłożył zwolnienia od lekarza sądowego ani przed, ani po terminach wyznaczonej rozprawy, to takie zachowanie nosi znamiona nadużycia prawa, które traktować należy w kategoriach art. 4¹ KPC'' (wyr. SA w Krakowie z 8.6.2022 r., I ACa 231/21, Legalis);

- 2) „Jeżeli strona na etapie postępowania pierwszoinstancyjnego nie podniosła istotnych dla sprawy dowodów, podnoszenie ich na etapie postępowania apelacyjnego uznać należy za spóźnione (art. 381 KPC), a nadto dokonane w warunkach opisanych w art. 4¹ KPC” (wyr. SA w Krakowie z 18.2.2021 r., I AGa 85/20, Legalis);
- 3) „Na dobre obyczaje bez wątpienia składa się m.in. uznawana przez doktrynę prawa za obowiązującą zasada *venire contra factum proprium nemini licet* [zasada niepozwalająca stronie na powołanie się na fakty czy okoliczności sprzeczne z jej poprzednimi oświadczeniami lub czynnościami]. Naruszenie tej zasady stanowi zaś nadużycie przez stronę praw procesowych” (wyr. SO w Szczecinie z 27.4.2017 r., VIII GC 72/16, Legalis).

Pytanie 4. Na czym polega zasada szybkości postępowania wyrażona w art. 6 KPC?

Zgodnie z art. 6 KPC sąd powinien przeciwdziałać przewlekaniu postępowania i dążyć do tego, aby rozstrzygnięcie nastąpiło **na pierwszym posiedzeniu**, jeżeli jest to możliwe bez szkody dla wyjaśnienia sprawy (**zasada szybkości**), natomiast strony i uczestnicy postępowania obowiązani są przytaczać wszystkie fakty i dowody bez zwłoki, aby postępowanie mogło być przeprowadzone sprawnie i szybko (**tzw. ciężar wspierania postępowania**).

Ocena rozsądnej długości postępowania zależy od wielu okoliczności, w tym m.in. złożoności sprawy, działań podejmowanych przez strony postępowania, zachowań sądu lub właściwych organów biorących udział w sprawie.

Postulat szybkości postępowania został wyrażony m.in. w:

- 1) art. 45 ust. 1 Konstytucji RP: każdy ma prawo do rozpoznania jego sprawy przez sąd bez nieuzasadnionej zwłoki;
- 2) art. 47 Karty Praw Podstawowych: każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy;
- 3) art. 6 § 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: każdy ma prawo do rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie; czy
- 4) art. 7 Europejskiej Konwencji o wykonaniu praw dzieci, sporządzonej w Strasburgu 25.1.1996 r.: prowadząc postępowanie dotyczące dziecka, organ sądowy ma obowiązek szybkiego działania w celu uniknięcia nieuzasadnionej zwłoki, a także niezbędne jest istnienie przepisów zapewniających bezzwłoczne wykonanie orzeczeń; w przypadkach pilnych organ sądowy powinien mieć, jeżeli zachodzi taka potrzeba, prawo zarządzenia natychmiastowego wykonania orzeczeń.

Pytanie 5. Na czym polega zasada jawności postępowania cywilnego?

Zasada jawności jest powszechnie uznawana za naczelną zasadę organizacji wymiaru sprawiedliwości.

Wyróżniamy:

- 1) **jawność zewnętrzną (publiczność postępowania)**: posiedzenia sądowe są, co do zasady, jawne dla opinii publicznej, w tym osób trzecich i mediów, a także zagwarantowana jest możliwość wysłuchania wyroku wydanego w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej; wyłączenie jawności rozpatrzenia sprawy może nastąpić tylko ze względu na enumeratywnie wskazane okoliczności, do których zalicza się moralność, bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, wzgląd na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny (art. 45 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP);
- 2) **jawność wewnętrzną**: realizowana jest przez sąd wobec stron i uczestników postępowania cywilnego, którzy mają w szczególności prawo do bycia informowanym o przebiegu postępowania, do dostępu do akt sądowych, otrzymywania odpisów, kopii lub wyciągów z tych akt, przedstawienia swojego stanowiska, zapoznania się ze stanowiskiem strony przeciwnej, uczestniczenia w określonych czynnościach procesowych sądu.

Pytanie 6. Czy strona lub uczestnik postępowania może samodzielnie nagrywać (obraz i dźwięk) przebieg posiedzenia lub innych czynności sądowych?

Strona lub uczestnik postępowania mogą utrzymywać przebieg posiedzeń i innych czynności sądowych, przy których są **obecni, jedynie za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk** i nie wymaga to zezwolenia sądu, a jedynie uprzedzenia sądu o zamiarze takiej rejestracji dźwięku. Jednak w sytuacji, kiedy posiedzenie lub jego część odbywa się **przy drzwiach zamkniętych** lub sprzeciwia się temu **względ na prawidłowość postępowania**, sąd zakazuje stronie lub uczestnikowi postępowania utrwalenia przebiegu posiedzenia lub innej czynności sądowej za pomocą urządzenia rejestrującego dźwięk.

Pytanie 7. Do jakiego etapu postępowania cywilnego sąd może nakłaniać strony do mediacji?

Sąd nie ma bezwzględnego obowiązku przeprowadzania postępowania ugodowego pomiędzy stronami, a tylko taką powinność w pewnych sytuacjach. Zgodnie z art. 10 KPC w sprawach, w których zawarcie ugody jest dopuszczalne, sąd powinien dążyć **w każdym stanie postępowania** do ich ugodowego załatwienia, na-

klaniając strony do mediacji, oczywiście uwzględniając inne zasady postępowania, w tym postulat szybkości postępowania. I tak przykładowo wskazano w wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka:

„Na podstawie art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284) Trybunał stwierdza, że rozsądna długość trwania postępowania musi być oceniona w świetle szczególnych okoliczności sprawy i z uwzględnieniem kryteriów ustalonych w orzecznictwie Trybunału, w szczególności stopnia zawilości sprawy, postępowania skarżącego i właściwych władz oraz wagi postępowania dla skarżącego. Trybunał zaznacza, że **o ile należy zachęcać strony do zawarcia ugody, o tyle przedłużanie zabiegów zmierzających do tego nie służy dobru przebiegowi procesu**. Jeżeli działania sądu nie przynoszą rezultatu, sądy zobligowane są do rozstrzygnięcia sporu z jak najmniejszym opóźnieniem. Trybunał nie może przyjąć argumentu, że wysiłki zmierzające do ugodowego zakończenia sprawy usprawiedliwiają przedłużenie postępowania” (wyr. ETPCz z 4.10.2001 r., 38328/97, Legalis).

Pytanie 8. W jakim zakresie sąd cywilny jest związany ustaleniami wyroku wydanego w postępowaniu karnym?

Sąd cywilny jest związany ustaleniami wydanego w postępowaniu karnym **wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa**, o ile wyrok jest **prawomocny**. Oznacza to, że w zakresie samego popełnienia czynu zabronionego nie może on prowadzić własnych, odmiennych ustaleń. Jest to wyjątek od zasady bezpośredniości i swobodnej oceny dowodów, a do pewnego stopnia także stanowi odstępstwo od zasady niezawisłości sędziego w orzekaniu w sprawie cywilnej.

Jednakże osoba, która nie była oskarżona, może powoływać się w postępowaniu cywilnym na wszelkie okoliczności wyłączające lub ograniczające jej odpowiedzialność cywilną.

Pytanie 9. Na rzecz którego z trybów postępowania: procesowego czy nieprocesowego działa domniemanie w postępowaniu cywilnym?

Zasadą w postępowaniu cywilnym jest rozpoznawanie spraw **w procesie**. Zgodnie bowiem z regułą wyrażoną w art. 13 § 1 KPC domniemywa się drogę procesu cywilnego. Przynależność do innego trybu, pozaprocesowego, musi wynikać z normy szczególnej. Przy czym, zgodnie z art. 13 § 2 KPC, **przepisy o procesie stosuje się odpowiednio** do innych rodzajów postępowań unormowanych w niniejszym kodeksie, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej.

Należy również pamiętać, że sam proces nie ma charakteru jednolitego. Obok postępowania toczącego się na zasadach ogólnych (art. 15–424¹² KPC) występują postępowania odrębne, takie jak postępowanie w sprawach małżeńskich (art. 425–452 KPC); w sprawach ze stosunków między rodzicami a dziećmi (art. 453–458 KPC) czy w sprawach gospodarczych (art. 458¹–458¹³ KPC).

Rozdział II. Właściwość sądu, wartość przedmiotu sporu

Pytanie 10. Jakiego rodzaju sprawy należą do właściwości sądów okręgowych w postępowaniu cywilnym?

Do właściwości sądów okręgowych należą sprawy:

- 1) **o prawa niemajątkowe i łącznie z nimi dochodzone roszczenia majątkowe** oprócz spraw o:
  - ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka,
  - ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa oraz
  - rozwiązanie przysposobienia;
- 2) **o roszczenia wynikające z Prawa prasowego;**
- 3) **o prawa majątkowe, w których wartość przedmiotu sporu przewyższa 100 000 zł**, oprócz spraw o:
  - alimenty,
  - naruszenie posiadania,
  - ustanowienie rozdzielności majątkowej między małżonkami oraz
  - spraw rozpoznawanych w elektronicznym postępowaniu upominawczym;
- 4) **o wydanie orzeczenia zastępującego uchwałę o podziale spółdzielni;**
- 5) **o uchylenie, stwierdzenie nieważności albo o ustalenie istnienia lub nieistnienia uchwał** organów osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną;
- 6) **o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem;**
- 7) **o roszczenia wynikające z naruszenia praw przysługujących na mocy przepisów o ochronie danych osobowych.**

Pytanie II. Czym jest „wartość przedmiotu sporu”, jak ją oznaczyć i jakie ma znaczenie procesowe?

Wartość przedmiotu sporu to określona na potrzeby postępowania, **wyrażona kwotowo wartość roszczenia, prawa lub stosunku prawnego**, którego ochrony domaga się powód (zob. uzasadnienie uchw. SN z 4.1.1961 r., 2 CO 27/60, Legalis).

Ustalanie wartości przedmiotu sporu:

- 1) co do zasady **w sprawach o roszczenia pieniężne**, zgłoszone choćby w zamian za inny przedmiot, podana kwota pieniężna stanowi wartość przedmiotu sporu, natomiast
- 2) **w innych sprawach majątkowych** powód obowiązany jest oznaczyć w pozwie kwotę pieniężną wartość przedmiotu sporu, uwzględniając postanowienia zawarte w art. 20–24 KPC.

Należy pamiętać, że do wartości przedmiotu sporu nie wlicza się:

- 1) odsetek,
- 2) pożytków i
- 3) kosztów,

żądanych obok roszczenia głównego.

Jeżeli powód dochodzi pozwem kilku roszczeń, zlicza się ich wartość.

W sprawach o prawo do **świadczeń powtarzających się** wartość przedmiotu sporu stanowi suma świadczeń za jeden rok, a jeżeli świadczenia trwają krócej niż rok – za cały czas ich trwania.

W sprawach o istnienie, unieważnienie albo rozwiązanie **umowy najmu lub dzierżawy**, o wydanie albo odebranie przedmiotu najmu lub dzierżawy, wartość przedmiotu sporu stanowi przy umowach zawartych na czas oznaczony – suma czynszu za czas sporny, lecz nie więcej niż za rok; przy umowach zawartych na czas nieoznaczony – suma czynszu za okres 3 miesięcy.

W sprawach **o roszczenia pracowników** dotyczące nawiązania, istnienia lub rozwiązania stosunku pracy wartość przedmiotu sporu stanowi, przy umowach na czas określony – suma wynagrodzenia za pracę za okres sporny, lecz nie więcej niż za rok, a przy umowach na czas nieokreślony – za okres jednego roku.

W sprawach **o wydanie nieruchomości** posiadanej bez tytułu prawnego lub na podstawie tytułu innego niż najem lub dzierżawa wartość przedmiotu sporu oblicza się, przyjmując, stosownie do rodzaju nieruchomości i sposobu korzystania z niej, podaną przez powoda sumę odpowiadającą 3-miesięcznemu czynszowi najmu lub dzierżawy należnemu od danego rodzaju nieruchomości.

W sprawach **o zabezpieczenie, zastaw lub hipotekę** wartość przedmiotu sporu stanowi suma wierzytelności. Jeżeli jednak przedmiot zabezpieczenia lub zastawu ma mniejszą wartość niż wierzytelność, rozstrzyga wartość mniejsza.

Wartość przedmiotu sporu ma **znaczenie procesowe** m.in.:

- 1) dla ustalenia właściwości rzeczowej sądu w sprawach o prawa majątkowe (art. 17 pkt 4 KPC);

- 2) wyznaczenia wysokości opłaty sądowej od pozwu (art. 13 KSCU);
- 3) ustalenia pozostałych kosztów procesów, w tym kosztów zastępstwa procesowego przez zawodowych pełnomocników (zob. art. 126¹ § 1 KPC; zob. np. § 2 rozp. MS z 22.10.2015 r. w sprawie opłat na czynności adwokackie, tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 1964 ze zm.; § 8 rozp. MS z 14.5.2024 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa albo jednostki samorządu terytorialnego kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu, Dz.U. z 2024 r. poz. 763 ze zm.);
- 4) dla ustalenia, czy dana sprawa może być rozpoznana w postępowaniu odrębnym (np. w postępowaniu uproszczonym rozpoznaje się sprawy o świadczenie, jeżeli wartość przedmiotu sporu nie przekracza 20 000 zł – art. 505¹ § 1 KPC).

Sąd może **sprawdzić wartość przedmiotu sporu** oznaczoną przez powoda i zarządzić w tym celu dochodzenie. Jednakże po doręczeniu pozwu sprawdzenie nastąpić może jedynie na zarzut pozwanego, zgłoszony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. **Po ustaleniu wartość przedmiotu sporu nie podlega ponownemu badaniu w dalszym toku postępowania.**

Pytanie 12. Czym jest właściwość miejscowa sądu i jakie rodzaje tej właściwości występują w postępowaniu cywilnym?

Właściwość miejscowa sądu oznacza **obszar, dla którego dany sąd jest organem właściwym do wytoczenia powództwa i rozpoznania spraw.**

W postępowaniu cywilnym występują trzy rodzaje właściwości miejscowej sądów I instancji do wytoczenia powództwa:

- 1) **właściwość ogólna** (art. 27–30 KPC) – sąd właściwy ze względu na miejsce zamieszkania lub siedzibę pozwanego,
- 2) **właściwość przemienna** (art. 31–37² KPC) – pozwala powodom wybierać spośród kilku sądów właściwych ze względu na różne powody, np. miejsce wykonania zobowiązania lub miejsce zdarzenia oraz
- 3) **właściwość wyłączna** (art. 38–42 KPC) – ustawowo określone sprawy, które mogą być rozpoznawane **wyłącznie przez określony sąd**, niezależnie od miejsca zamieszkania pozwanego.

Podstawę do określenia **właściwości ogólnej sądu** wskazano w art. 27 § 1 KPC, zgodnie z którym powództwo wytacza się przed sąd I instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania (*actor sequitur forum rei*). Przez sąd I instancji w ujęciu art. 27 § 1 KPC należy rozumieć zarówno sąd rejonowy, jak i sąd okręgowy, w których okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania. Jeżeli pozwany nie ma miejsca zamieszkania w Polsce, ogólną właściwość oznacza się według miejsca jego pobytu w Polsce, a gdy nie jest ono znane lub nie leży w Polsce – według ostatniego miejsca zamieszkania pozwanego w Polsce. Z kolei powództwo przeciwko

Skarbowi Państwa wytacza się według siedziby państwowej jednostki organizacyjnej, z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie, natomiast powództwo przeciwko osobie prawnej lub innemu podmiotowi niebędącemu osobą fizyczną wytacza się według miejsca ich siedziby.

Właściwość przemienna oznacza z kolei, że powództwo można wytoczyć zarówno przed sąd właściwości ogólnej, jak też inny sąd określony m.in. w art. 32–37¹ KPC, a wybór tego sądu należy do powoda. Jest to niewątpliwe udogodnienie dla powoda, który w przypadkach enumeratywnie określonych w KPC może wybrać, że właściwym miejscowo do rozpoznania sprawy będzie sąd ustalony według właściwości przemiennej, a który ma dla niego korzystniejsze położenie, i tak np. powództwo o roszczenie alimentacyjne oraz o ustalenie pochodzenia dziecka i związane z tym roszczenia wytoczyć można według miejsca zamieszkania osoby uprawnionej, a powództwo o roszczenie z czynu niedozwolonego wytoczyć można przed sąd, w którego okręgu nastąpiło zdarzenie wywołujące szkodę. Powód powinien w pozwie podać – zgodnie z art. 187 § 1 pkt 2 KPC – okoliczności uzasadniające właściwość tego sądu. Przepisów dotyczących właściwości przemiennej nie stosuje się w sprawach przeciwko konsumentom.

Natomiast art. 38–42 KPC zawierają zamknięte (taksatywne) wyszczególnienie rodzaju spraw, które podlegają **właściwości miejscowej wyłącznej** i tak:

- 1) powództwo o:
  - a) własność lub inne prawa rzeczowe na nieruchomości,
  - b) posiadanie nieruchomości,
  - c) roszczenia wynikające z art. 231 KC,
  - d) roszczenia wynikające z art. 224–228 i art. 230 KC, o ile są związane z nieruchomością– wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca położenia nieruchomości, przy czym jeżeli przedmiotem sporu jest służebność gruntowa, właściwość oznacza się według położenia nieruchomości obciążonej;
- 2) powództwo z tytułu dziedziczenia, zachowku, jak również z tytułu zapisu, polecenia oraz innych rozrządzeń testamentowych wytacza się wyłącznie przed sąd ostatniego miejsca zwykłego pobytu spadkodawcy, a jeżeli miejsca jego zwykłego pobytu w Polsce nie da się ustalić, przed sąd miejsca, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część;
- 3) powództwo ze stosunku członkostwa spółdzielni, spółki lub stowarzyszenia wytacza się wyłącznie według miejsca ich siedziby;
- 4) powództwo ze stosunku małżeństwa wytacza się wyłącznie przed sąd, w którego okręgu małżonkowie mieli ostatnie miejsce zamieszkania, jeżeli choć jedno z nich w okręgu tym jeszcze ma miejsce zamieszkania lub zwykłego pobytu. Z braku takiej podstawy wyłącznie właściwy jest sąd miejsca zamieszkania strony pozwanej, a jeżeli i tej podstawy nie ma – sąd miejsca zamieszkania powoda;

- 5) powództwo ze stosunku między rodzicami a dziećmi oraz między przysposabiającym a przysposobionym wytacza się wyłącznie przed sąd miejsca zamieszkania powoda, jeżeli brak jest podstaw do wytoczenia powództwa według przepisów o właściwości ogólnej.

Pytanie 13. Kto decyduje o wyborze sądu, gdy kilka sądów jest właściwych miejscowo do rozpoznania sprawy?

W sytuacji, gdy więcej niż jeden z sądów jest właściwy do rozpoznania danej sprawy na podstawie przepisów o właściwości ogólnej (art. 27–30 KPC), przemiennej (art. 31–37² KPC) lub wyłącznej (art. 38–42 KPC) prawo wyboru sądu właściwego pozostawiono **powodowi**. Dokonanie wyboru właściwości miejscowej sądu i wniesienie pozwu powoduje utrwalenie tej właściwości sądu dla powoda, co oznacza, że powód nie będzie mógł później zmienić sądu właściwego (por. post. SA w Rzeszowie z 18.10.1991 r., I ACz 120/91, Wok. 1992, Nr 6, s. 29).

Pytanie 14. Co się dzieje, gdy sąd, do którego wpłynął pozew, nie jest właściwy miejscowo i właściwości tej nie da się ustalić na podstawie przepisów KPC?

Jeżeli sąd, do którego wpłynął pozew, nie jest właściwy miejscowo i właściwości tej na podstawie przepisów KPC nie można w świetle okoliczności sprawy ustalić, Sąd Najwyższy oznacza sąd, przed który należy wytoczyć powództwo. O oznaczenie sądu, przed który należy wytoczyć powództwo, występuje sąd, do którego wpłynął pozew. Sąd, do którego wpłynął pozew, może „wystąpić” do SN jedynie w ten sposób, że wyda w tym przedmiocie stosowne orzeczenie (post. SN: z 20.12.2021 r., III CO 99 /21, Legalis; z 20.4.2022 r., III CO 281/22, Legalis; z 7.2.2022 r., III CO 25/22, Legalis). Jest to uprawnienie wyłącznie sądu, *ergo* złożenie takiego wniosku przez stronę bezpośrednio do Sądu Najwyższego skutkowałoby jego odrzuceniem (tak też post. SN z 10.7.2020 r., III CO 41/20, Legalis).

Pytanie 15. Co się dzieje, gdy powództwo wytacza się przeciwko kilku osobom, dla których według przepisów o właściwości ogólnej właściwe są różne sądy?

W takiej sytuacji **prawo wyboru sądu właściwego należy do powoda**. Powód decyduje, do którego z sądów wniesie pozew, a dokonanie tego wyboru **utrwała właściwość wybranego sądu dla całej sprawy**.

Pytanie 16. Jak ustalić właściwość miejscową sądu, gdy nieruchomość będąca przedmiotem pozwu czy wniosku jest położona w kilku okręgach sądowych?

Jeżeli nieruchomość będąca przedmiotem pozwu jest położona w kilku okręgach sądowych, **powód musi dokonać wyboru jednego sądu właściwego miejscowo.**

Zasada ta dotyczy także sytuacji, gdy przedmiotem sporu jest **hipoteka łączna**, obciążająca kilka nieruchomości położonych w różnych okręgach sądowych (art. 43 § 2 KPC).

Pytanie 17. Czym jest klauzula prorogacyjna i jakie ma znaczenie w ustalaniu właściwości miejscowej sądu?

Klauzula prorogacyjna to dodatkowe postanowienie umowne, mocą którego strony umawiają się na piśmie o **poddanie sądowi I instancji, który według ustawy nie jest miejscowo właściwy**, sporu już wynikłego lub sporów mogących w przyszłości wyniknąć z oznaczonego stosunku prawnego (art. 46 § 1 KPC).

Tym samym strony wyłączają stosowanie zasad ogólnych ustalania właściwości miejscowej sądu. Zgodnie bowiem z podstawową zasadą obowiązującą w tym zakresie, sądem właściwym do rozpoznania sprawy jest sąd, w którego okręgu zamieszkuje bądź ma swoją siedzibę pozwany.

Mocą klauzuli prorogacyjnej można zatem postanowić, że sądem właściwym będzie czy to sąd, w którego okręgu zamieszkuje powód, czy też ta strona, która występuje z powództwem.

Sąd uwzględni klauzulę z urzędu. Jeżeli tego nie uczyni i wyśle pozew drugiej stronie postępowania, to pozwany powinien podnieść zarzut braku właściwości miejscowej sądu przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. Jeżeli pozwany tego nie uczyni, sąd rozpozna sprawę, mimo że nie był miejscowo właściwy.

Rozdział III. Sąd, skład sądu

Pytanie 18. W jakim składzie sąd rozpoznaje sprawy w I instancji w postępowaniu cywilnym?

Zasadą jest, że w I instancji sędzia orzeka samodzielnie (skład jednoosobowy), chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 47 § 1 KPC). Wyjątki przewiduje art. 47 § 2 KPC, w którym skład jednoosobowy uzupełnia się o ławnika i dodatkowego sędziego w następujących kategoriach spraw:

1) z zakresu prawa pracy o:

- a) ustalenie istnienia, nawiązanie lub wygaśnięcie stosunku pracy, o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia stosunku pracy, o przywrócenie do pracy i przywrócenie poprzednich warunków pracy lub płacy oraz łącznie z nimi dochodzone roszczenia i o odszkodowanie w przypadku nieuzasadnionego lub naruszającego przepisy wypowiedzenia oraz rozwiązania stosunku pracy,
- b) naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu i o roszczenia z tym związane,
- c) odszkodowanie lub zadośćuczynienie w wyniku stosowania mobbingu;

2) ze stosunków rodzinnych o:

- a) rozwód,
- b) separację,
- c) ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa,
- d) rozwiązanie przysposobienia.

Dodatkowo prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli sprawa jest szczególnie zawiła lub ma charakter precedensowy.

Sprawy przydzielane są sędziom **losowo**, chyba że sprawa podlega przydziałowi sędziemu dyżurnemu (art. 47a § 1 PrUSP).

Jeśli skład sądu jest **sprzeczny z przepisami prawa**, postępowanie jest **nieważne** (art. 379 pkt 4 KPC).

Pytanie 19. Jaka pozycję ustrojową mają referendarz sądowy i asystent sędziego oraz jakich czynności mogą dokonywać w postępowaniu cywilnym?

Pozycja ustrojowa zarówno referendarza sądowego, jak i asystenta sędziego uregulowane są w PrUSP.

Kluczowym przepisem, dotyczącym pozycji ustrojowej referendarza sądowego, jest art. 2 § 2 PrUSP, który stanowi, że **zadania z zakresu ochrony prawnej inne niż sprawowanie wymiaru sprawiedliwości** mogą wykonywać referendarze

sądowi, tak więc referendarz sądowy jest **organem sądowym o charakterze jurysdykcyjnym**, nieposiadającym wszystkich atrybutów organu władzy sądowniczej.

Referendarz sądowy jest zatrudniony na podstawie stosunku mianowania, a stosunek pracy z nim nawiązuje oraz rozwiązuje prezes sądu apelacyjnego (art. 150 § 4 PrUSP). Nabór odbywa się w drodze konkursu zorganizowanego w trybie art. 149a PrUSP. Ustawodawca określił wysokie wymagania kwalifikacyjne wobec kandydata na referendarza sądowego, tj. na stanowisko referendarza sądowego może być mianowany ten, kto: 1) posiada obywatelstwo polskie i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich; 2) jest nieskazitelnego charakteru; 3) ukończył wyższe studia prawnicze w Polsce i uzyskał tytuł magistra prawa lub zagraniczne uznane w Polsce; 4) zdał egzamin referendarski, sędziowski, prokuratorski, notarialny, adwokacki lub radcowski lub ukończył aplikację sędziowską albo aplikację prokuratorską.

Zgodnie z art. 151 § 1 PrUSP w zakresie wykonywanych obowiązków **referendarz sądowy jest niezależny co do treści wydawanych orzeczeń i zarządzeń**. Jak zauważono w doktrynie, pozycja referendarza zbliża się do pozycji sędziego, ale nie korzysta on z konstytucyjnej gwarancji niezawisłości (art. 178 ust. 1 Konstytucji RP).

Zgodnie z art. 47¹ KPC referendarz sądowy **może wykonywać czynności w postępowaniu cywilnym w przypadkach wskazanych w ustawie**. W zakresie powierzonych mu czynności referendarz sądowy ma, zależnie od rodzaju podejmowanej czynności, prawa i obowiązki sądu albo przewodniczącego.

Natomiast przepisem statuującym pozycję **asystenta sędziego** jest art. 155 § 1 PrUSP, zgodnie z którym asystent sędziego **wykonuje czynności zmierzające do przygotowania spraw sądowych do rozpoznania oraz czynności z zakresu działalności administracyjnej sądów**, o której mowa w art. 8 pkt 2 PrUSP.

Szczegółowy zakres obowiązków określa wydane na podstawie art. 155 § 5 PrUSP rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 8.11.2012 r. w sprawie czynności asystentów sędziów (Dz.U. z 2012 r. poz. 1270), według którego asystent sędziego – na zlecenie sędziego i pod jego kierunkiem – sporządza projekty zarządzeń, orzeczeń lub ich uzasadnień. Z kolei na zlecenie sędziego, ale samodzielnie, asystent sędziego: 1) dokonuje analizy akt sprawy we wskazanym zakresie; 2) kontroluje stan spraw odroczonech, zawieszonych lub oczekujących na podjęcie czynności przez sędziego albo sąd; 3) zwraca się do osób i instytucji o nadesłanie informacji lub dokumentów niezbędnych do przygotowania sprawy do rozpoznania; 4) sporządza odpowiedzi na pisma niebędące pismami procesowymi; 5) gromadzi, we wskazanym zakresie, orzecznictwo i literaturę przydatne do rozpoznawania spraw lub wykonywania innych zadań powierzonych sędziom w danym wydziale. W uzasadnionych wypadkach, jeżeli wymagają tego zasady sprawności, racjonalności lub ekonomicznego i szybkiego działania, sędzia może zlecić asystentowi sędziego także wykonanie innych czynności, niezbędnych do przygotowania spraw sądowych do rozpoznania.

Na stanowisku asystenta sędziego może być zatrudniony ten, kto: 1) jest obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej i korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich, 2) jest nieskazitelnego charakteru; 3) ukończył wyższe studia prawnicze w Polsce i uzyskał tytuł magistra lub zagraniczne uznane w Polsce; 4) ukończył 24 lata. Nabór kandydatów następuje w drodze konkursu.

W art. 47² KPC przewidziano istotne rozszerzenie kompetencji asystenta sędziego, co ma na celu usprawnienie postępowania sądowego, bowiem asystent sędziego w zakresie czynności przewodniczącego **może wydawać zarządzenia**, z wyjątkiem zarządzenia o zwrocie pisma procesowego, w tym pozwu.

Pytanie 20. W jakich przypadkach sędzia jest wyłączony od orzekania z mocy ustawy?

Wyłączenie sędziego z mocy ustawy dotyczy sytuacji, gdy sędzia jest „nieodpowiedni” do orzekania w danej sprawie (*iudex inhabilis*). W takich przypadkach sędzia powinien **zawiadomić sąd o przesłance wyłączenia**, a wyłączenie może też nastąpić na wniosek strony, złożony **na piśmie lub ustnie do protokołu** w sądzie, w którym sprawa się toczy, uprawdopodobniającego przyczyny wyłączenia).

Skutki wniosku o wyłączenie. Do czasu rozstrzygnięcia wniosku o wyłączenie sędziego:

- 1) sędzia, którego dotyczy wniosek, może podejmować dalsze czynności;
- 2) nie może zostać wydane orzeczenie lub zarządzenie kończące postępowanie w sprawie.

Przesłanki wyłączenia z mocy ustawy. Sędzia jest wyłączony z mocy samej ustawy:

- 1) w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziaływa na jego prawa lub obowiązki;
- 2) w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia;
- 3) w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli;
- 4) w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron;
- 5) w sprawach, w których w instancji niższej brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia, jako też w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego rozpoznanego oraz w sprawach, w których występował jako prokurator¹;

¹ Pkt 5 tracił moc 30.7.2004 r. w związku z art. 401 pkt 1 i art. 379 pkt 4 KPC w zakresie, w jakim ogranicza wyłączenie sędziego z mocy samej ustawy tylko do spraw, w których rozstrzygnięciu brał udział w instancji bezpośrednio niższej, na podstawie wyroku TK z 20.7.2004 r., SK 19/02, Dz.U. z 2004 r. poz. 1783.

6) w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w wydaniu tego orzeczenia.

Należy pamiętać, że powody wyłączenia trwają także po ustaniu uzasadniającego je małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli.

W przypadku wyłączenia sędziego na podstawie pkt 1–4 wskazanych powyżej, sąd występuje do sądu nad nim przełożonego o wyznaczenie innego sądu do rozpoznania sprawy, a sąd przełożony wyznacza inny równorzędny sąd.

Postępowanie, w którym orzekł sędzia, który z mocy ustawy *in concreto* powinien być wyłączony, jest **nieważne** (art. 379 pkt 4 KPC).

Pytanie 21. Czy oprócz zamkniętego katalogu przesłanek wyłączenia sędziego od orzekania, zawartego w art. 48 § 1 KPC, ustawodawca przewidział inne możliwości wyłączenia sędziego?

Tak. Niezależnie od przyczyn wymienionych w art. 48 KPC sąd wyłącza sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony, jeżeli **istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie** (*iudex suspectus*) (art. 49 KPC).

„Przepis art. 49 KPC został wydany w interesie wymiaru sprawiedliwości, który mógłby ucierpieć, gdyby w sprawie istniały choćby pozory osobistego zaangażowania czy też braku bezstronności sędziego przy orzekaniu. Z tego też względu pojęcie «osobistego stosunku», o jakim mowa w art. 49 KPC, nie może być interpretowane zbyt wąsko. W szczególności istnienie tego stosunku można przyjąć nie tylko wtedy, gdy sędzia zna bezpośrednio samą stronę, ale również gdy łączy go bliższa znajomość z bliskim krewnym strony” (post. SN z 18.3.1970 r., II CO 18/69, Legalis).

Za okoliczność „tego rodzaju, że mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie” nie uważa się wyrażenia przez sędziego poglądu co do prawa i faktów przy wyjaśnianiu stronom czynności sądu, nakłanianiu do ugody lub udzielaniu pouczeń.

Jeżeli nie doszło do wyłączenia sędziego, wobec którego istniały wątpliwości co do jego bezstronności, **nie zachodzi nieważność postępowania**, podstawą bowiem nieważności postępowania jest sytuacja, w której orzekł sędzia podlegający wyłączeniu z mocy ustawy (art. 379 pkt 4 KPC), nie zaś sędzia podlegający wyłączeniu na wniosek (art. 49 KPC), względnie objęty wnioskiem strony o jego wyłączenie (post. SN z 20.4.2018 r., V CSK 595/17, Legalis).

Postanowienie o oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego podlega zaskarżeniu zażaleniem do innego składu – odpowiednio – sądu I lub II instancji (art. 394^{1a} § 1 pkt 10 i art. 394² § 1¹ pkt 2 KPC).